

Розвиток рефлексії в юнацькому віці

Мінаєва П. А.

Анотація. У статті послідовно досліджено проблему розвитку рефлексії, її принципи. Розглянуто різні аспекти рефлексії. Проаналізовано наукові джерела, роботи відомих науковців і психологів. Подано якісні думки та висновки. Продемонстровано рівень розвитку рефлексії в юнаків, їх прагнення до глибинного мислення, вивчення себе, підходу до аналізу своїх дій і вміння здійснювати самопізнання. Представлено результати проведеного дослідження. Виділено основні особливості, які характеризують рівень розвитку рефлексивного мислення в юнацькому віці. Зроблено висновки на основі інформації з наукових праць і власного дослідження, що узагальнюють суть рефлексії окресленого вікового етапу.

Ключові слова: рефлексія, самопізнання, самоаналіз, екзистенційна рефлексія, особистісна рефлексія.

Постановка проблеми. Рефлексія — досить цікавий психологічний механізм, що спрямований на самопізнання, самоаналіз особистості та є необхідною складовою розвитку людини. Поняття «рефлексія» тлумачать як самосвідомість і самопізнання, співвіднесеність елементів мислення та дійсності (див., наприклад: [1, с. 547]). Від рівня рефлексивності залежить те, як людина може себе контролювати, її моральний рівень розвитку, моральна свідомість, освіченість і власне етикет, що пояснює інтерес науковців до цього феномену. Особливо актуальна проблема означення особливостей рефлексії реалізована у площині юнацького періоду вікового розвитку.

Проблема формування рефлексивного мислення в юнаків є значущою, адже аналізований період вікового розвитку пов'язаний передусім із тенденціями до самоаналізу, перегляду думок, обмірковування ідей і переживань, пізнання самих себе та своїх дій. Вони прагнуть віднайти істину та зрозуміти себе. Юнацький вік є сензитивним для розвитку рефлексії, особливо екзистенційної, тому що молода людина намагається досягнути зміст буття, зрозуміти свою роль у світі, ідентифікувати себе та виділити ті аспекти, які допоможуть їй у вирішенні життєвих проблем. Осмислюючи власну життєдіяльність, механізми ідентифікації, а також намагаючись реалізувати себе в

певному фрагменті діяльнісного опанування реальністю, особистість буде межі свого «Я», своїх смислів і цінностей [2, 3, 7].

Мета нашого дослідження: розглянути проблему розвитку рефлексії в юнацькому віці через призму аналізу закономірностей і принципів її розвитку.

Аналіз наукових досліджень і публікацій з теми. Термін «рефлексія» активно обговорюється науковою спільнотою. Так, у європейській психологічній традиції окреслене поняття розглядають як знаряддя критики наявного знання, завдяки чому вони трансформуються у динамічний елемент, що розвивається та постає одним із засобів стимулювання накопичення досвіду. Крім того, рефлексія є своєрідною зв'язкою між досвідом людини та різноманітними ситуаціями, що є предметом опанування [7, с. 293].

За В. І. Слободчиковим, рефлексія — це особлива людська здатність, яка дозволяє перетворити думки, емоції, дії, стани та навіть всю людину в той самий предмет розгляду, оцінки, аналізу та практичного перевтілення [6, с. 78]. Рефлексія, як наголошує З. С. Карпенко, «репрезентує засіб диференціації і впорядкування внутрішнього світу особистості, її суб'єктивного досвіду, «вимірювання» власного смислового простору. У процесі рефлексії відбувається логічний (раціональний) вибір суб'єктом тих цінностей, які потенційно вже містяться в його смисловій сфері (наприклад, через навіювання чи невідому ідентифікацію), але особистісно ще не прийняті. Отже, рефлексія є засобом прийняття мотиву особистістю, засобом, що уможливує вибір із сукупності альтернатив, засобом самовизначення» [3, с. 204].

Завдяки рефлексії відбувається пізнання людиною самої себе та своєї діяльності, що сприяє інтелектуальному й особистісному розвитку. Найбільш сприятливі умови розвитку рефлексивного мислення утворюються в юнацькому періоді особистісного становлення. Когнітивний розвиток юнацтва передбачає:

- засвоєння більш складних стратегій для різних типів розв'язання задач;
- більш ефективні способи отримання інформації та її збереження у символічній формі;
- розвиток виконавчих функцій більш високого порядку (метафункцій), у тому числі планування та прийняття рішень, і збільшення гнучкості під час вибору методів із більш широкої бази сценаріїв [5, с. 587–588].

Інтелектуальний розвиток у цьому віці може бути прискореним за трьома напрямками: понятійний устрій мислення, мовленнєвий інтелект і внутрішній план дій. За рахунок появи нових і вдосконалення старих когнітивних умінь діапазон мислення юнаків стає ширшим, а зміст мислення ускладнюється, розвивається абстрактно-логічне мислення, використовуються метакогнітивні навички — здатність до розмірковування про думки, прагнення формувати стратегії і планувати поведінкові сценарії [5], — успішність яких, у свою чергу, відображує якість рефлексивного мислення особистості.

Особливого значення в юнацькому віці набуває самовизначення особистості; інтенсивно відбувається особистісний розвиток й індивідуальне удосконалення [2, с.92]. Рефлексія є своєрідним «дзеркалом» для юнака, що відображає його переживання. Вони схильні до пошуку сенсу життя та вирішення важливих екзистенційних проблем. Особливо актуальною постає проблема професійного самовизначення. Акцентуємо, що розвиток рефлексії в юнацькому віці детерміновано наявністю самоаналізу, формуванням ідентичності, визначенням життєвої позиції, пошуком сенсу життя, визначенням цілісного Я-образу та наявністю перспективного погляду на професійне спрямування.

Викладення основного матеріалу дослідження. Для уточнення наведених теоретичних положень нами виконане емпіричне дослідження, що проведене на базі Криворізького національного університету (КНУ) та Криворізького державного педагогічного університету (КДПУ). Вибірку склали 26 студентів віком 18–19 років.

Як психодіагностичний інструментарій обрана методика А. В. Карпова, що найбільш повно розкриває сформованість рефлексії, враховуючи ретроспективний, ситуативний і перспективний її види [4, с. 50]. Окреслена методика спрямована на з'ясування рівня розвитку рефлексії як основної якості особистості.

Узагальнені результати тестування подані на рисунку 1.

Аналіз отриманих даних зумовлює наступні твердження:

- 15,4% юнаків мають високий рівень розвитку рефлексії, тобто схильні глибоко аналізувати власні дії, оточення; прагнуть ідеалістичного обґрунтування та обдумування всього в деталях; якісно планують майбутнє, аналізуючи минуле, тому рівень перспективної та ретроперспективної рефлексії в них розвинений якісно;
- 7,6% досліджуваних мають низький рівень розвитку рефлексивного мислення, що свідчить про незацікавленість

людини в розумінні ходу подій у світі, повній байдужості; юнакам важко замислюватись й аналізувати події, ситуації, оскільки вони майже зовсім не планують майбутнє, не прикладають зусиль для розуміння причинно-наслідкових зв'язків; у певних ситуаціях можуть розгубитися через нездатність знайти вирішення проблеми; часто мають проблеми з комунікацією, адже відсутність ментального контакту із співбесідником викликає конфлікти та призводить до непорозуміння;

- 77% мають середній рівень рефлексії, що свідчить про їх бажання заглиблюватись у пізнання та розбір фактів, подій, але ці прагнення бувають короткочасними, ситуативними; юнаки можуть аналізувати причини та наслідки ситуацій, займатись саморефлексією, але лише за певних обставин і на короткий проміжок часу.

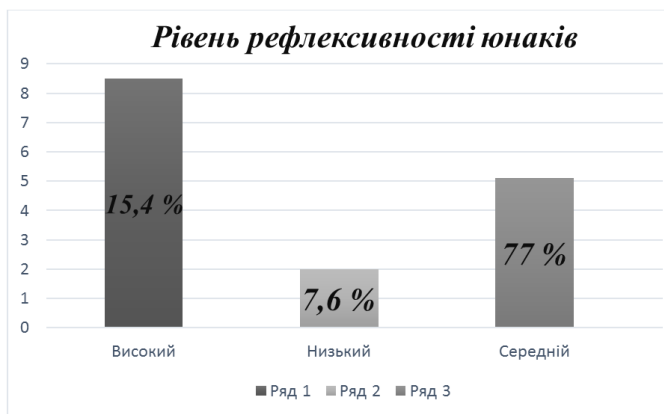

Рис. 1. Результати тесту-опитування рефлексивності (за методикою А. В. Карпова)

Тобто більшість представників юнацького віку мають середній рівень розвитку рефлексивності, що свідчить про доволі стабільний, але не прогресивний розвиток сучасного покоління. Хоча тяжіння результатів до більш низького рівня та відсутність прагнення до перспективного розв'язання проблемних ситуацій свідчать про неповну сформованість образу власного «Я», юнаки не часто схильні до особистісної рефлексії.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Оцінюючи вище подану інформацію та результати дослідження, робимо висновок,

що юність стає тим сензитивним періодом, коли відбувається формування рефлексії. Юнаки схильні до роздумів над сенсом життя, самоаналізу, професійного й особистісного самовизначення. Вони намагаються діяти згідно з моделлю перспективного мислення, що викликає бажані результати. Ці критерії визначають існування рефлексивності в юнацькому віці, адже рефлексивне мислення — це та основна властивість, що характеризує людину як таку особистість, яка має змогу внутрішньо аналізувати та проглядати всі гіпотези, приймати обмірковані та зважені рішення, враховуючи всі можливі варіанти розвитку подій. У подальшому перспективним вектором дослідження ми вважаємо аналіз типологічних особливостей рефлексивності юнацтва.

Список використаної літератури

1. Булатов М. Рефлексія. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ : Інститут філософії імені Г. Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.
2. Григорович М. В. Особистісна рефлексія як чинник розвитку особистості підлітка. *Молодий вчений*, 2011, 2 (6). С. 92–94.
3. Карпенко З. С. *Аксіологічна психологія особистості* : монографія. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. 512 с.
4. Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики. *Психологический журнал*, 2003, 24 (5). С. 45–57.
5. Крайг Г. *Психология развития*. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 992 с.
6. Слободчиков В. И. Основы психологической антропологии. *Психология человека: введение в психологию субъективности* : учеб. пособие для вузов. Москва : Школа-Пресс, 1995. 384 с.
7. Токарева Н. М. Розвиток рефлексивного мислення як передумова особистісного становлення підлітка. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Київ : Фенікс, 2012. Т. XII. Психологія творчості. Вип. 15 (II). С. 291–299.

References

1. Bulatov, M. (2002). Refleksija [Reflexion]. *Filosofs'kij encyklopedychnyj slovnyk*. Kyi'v : Instytut filosofii' imeni Grygorija Skovorody NAN Ukraïny : Abrys. 547–742. [in Ukrainian]
2. Grygorovych, M. V. (2011). Osobystisna refleksija jak chynnyk rozvytku osobystosti pidlitka [Personal reflection as a factor in the development of adolescent personality]. *Molodij vchenyj*, 2 (6). 92–94. [in Ukrainian]
3. Karpenko, Z. S. (2009). *Aksiologichna psihologiya osobistosti* [Axiological psychology of personality] : monografiya. Ivano-Frankivsk : Lileya-NV. 512 s. [in Ukrainian]
4. Karpov, A. V. (2003). Refleksivnost kak psikhicheskoe svojstvo i metodika ee diagnostiki [Reflexivity as a mental property and methods of its diagnosis]. *Psikhologicheskij zhurnal*, 24 (5). 45–57. [in Russian]
5. Krayg, G. (2000). *Psihologiya razvitiya* [Developmental psychology]. Sankt-Peterburg : Piter. 992 s. [in Russian]
6. Slobodchikov, V. I. (1995). Osnovy psikhologicheskoy antropologii [Fundamentals of psychological anthropology] *Psihologiya cheloveka: Vvedenie v psikhologiyu sub'ektivnosti* : ucheb. posobie dlya vuzov. Moskva : Shkola-Press, 384 s. [In Russian]
7. Tokareva, N. M. (2012). Rozvitok refleksivnogo mislennya yak peredumova osobistisnogo stanovlennya pidlitka [Development of reflexive thinking as a prerequisite for personal development of adolescents]. *Aktualni problemi psihologiyi : zb. nauk. prats Institutu psihologiyi imeni G. S. Kostyuka NAPN Ukrayini*. Kiyiv : Feniks. T. XII. Psihologiya tvorchosti. Vip. 15 (II). 291–299. [in Ukrainian]

Минаева П. А.

Развитие рефлексии в юношеском возрасте

Аннотация. В статье исследована проблема развития рефлексии, ее принципы и аспекты, которые присущи юношам. Проанализированы научные источники, работы ученых-психологов, представлены мысли и выводы. Показано уровень развития рефлексии у юношей, их возможности и стремление к рефлексивному мышлению, изучению себя, склонность к анализу своих действий и умение осуществлять самопознание. Представлены результаты проведенного исследования, выделены особенности, характеризующие уровень развития рефлексивного мышления юношей. Сделаны выводы на основе теоретического анализа и результатов эмпирического исследования уровня рефлексивности юношей.

Ключевые слова: рефлексия, самопознание, экзистенциальная рефлексия, личностная рефлексия.

Minaieva P. A.

The development of the reflection during youth.

Abstract. The article consistently explores the problem of the development of reflection, its principles, considers various aspects of reflection. Scientific sources, works of famous scientists and psychologists are analyzed, qualitative opinions and conclusions are given. The level of development of reflection in young people, their desire for deep thinking, self-study, approach to the analysis of their actions and the ability to exercise self-knowledge are shown. The results of the study are presented, the main features that characterize the level of development of reflexive thinking in adolescence are highlighted. Conclusions are made on the basis of information from scientific works and own research, which summarize the information about the essence of reflection at this age.

Keywords: reflection, self-knowledge, existential reflection, personal reflection.

Мінаєва Поліна Андріївна,

факультет іноземних умов

Криворізький державний педагогічний університет

Кривий Ріг, Україна

az11999333z@gmail.com.

Науковий керівник:

Макаренко Наталя Миколаївна,

кандидат психологічних наук, доцент

Криворізький державний педагогічний університет

Кривий Ріг, Україна